

ETO: 821.511.141”20”
821.163.42”20”
616-03

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

DOI: 10.19090/hk.2025.2.101-125

MEDVE Zoltán

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Eszék, Horvátország
zmedve@ffos.hr
ORCID 0000-0001-8415-9497

„BETEG VAGYOK. SEMMI KÉTSÉG”¹

A betegség jelenségeiről a kortárs magyar és horvát irodalomban

„I’m sick. There is no doubt about it“

On the phenomenon of the illness in contemporary Hungarian and Croatian literature

„Bolestan sam. Nema sumnje”

O fenomenima bolesti u savremenoj mađarskoj i hrvatskoj književnosti

A dolgozat szerzője a betegséget feldolgozó narratívákon belül a betegségirodalom és a betegségtematizáló irodalom tükrében konkrét példák alapján a kortárs magyar és horvát betegségtematizáló irodalom jellegzetességeivel foglalkozik. A legfontosabb különbséget abban véli felfedezni, hogy a magyar irodalomban az individuum önmagához, illetve esetenként más individuumokhoz kapcsolódik, míg a horvát irodalomban az individuális betegség szorosan összefonódik a társadalom adott állapotával.²

Kulcsszavak: betegség- és betegségtematizáló irodalom, kortárs magyar és horvát irodalom

¹ Az *Orosz ablak* című Dragan Velikić-regény magyar fordításának első két mondata – „[b]olestan sam. Nema sumnje” – másképp hangzik: „[b]eteg ember vagyok. Nem vitás” (Velikić 2009, 7). A könyv egészének és az eredeti szövegnek ugyanakkor – véleményem szerint – jobban megfelel a címként kiemelt fordítás. (A fordító neve nélkül szereplő idézetek a dolgozat szerzőjének fordításai.)

² A dolgozat első, bevezető része a *Hungarológiai Közlemények* 2025. 1. számában olvasható.

Az öregedés természetes folyamatának – ami a betegséggel nem mindig azonos – feldolgozására a magyar irodalomból két, időben távoli példát volna érdemes kicsit alaposabban szemügyre venni: Déry Tibor *Kedves bópeer...!*-ét 1973-ból, illetve az újabb írások közül Oravecz Imre *Alkonynaplóját* 2024-ből.³ Az esetek túlnyomó többségében az öregedéssel járó tényleges vagy képzelt egészségromlást tematizáló könyvek „előszobájából” ugyanis rengeteg ajtó nyílik a lét mind mentális, mind pedig fizikális továbbvitele előtt. Mivel mindkét könyv egyértelműen szubjektív, a negyvenkilenc év különbség esetleg a „reáliák” szerepeltetésében játszik szerepet, a folyamat maga az idők kezdetétől változatlan, s egy bizonyos életkor betöltése után kimondottan vagy ki nem mondottan – megírtan vagy meg nem írottan – az érdeklődés középpontjába kerül. A szövegek a szerzők nagyjából egyazon életkorában keletkeztek (Déry a könyv megjelenésekor hetvenkilenc, Oravecz nyolcvanegy éves). Déry tettet, nem vallja be, hány éves, ám lévén exponált szereplője az akkori irodalmi életnek, minden nehézség nélkül kideríthető – Oravecz mindvégig hangsúlyosan explicitté tett életkorával van elfoglalva. Déry igyekszik nem tudomást venni arról, hány éves, Oravecz egyik központi témája az életkora, s ennek következtében maga az elmúlás, de leginkább saját halála, illetve az afelé vezető irreverzibilis út. Déry az öregedés jeleit fedezi fel magán, Oravecz magát látja minden elmúlásban, s mivel minden elmúlik: mindenben. Oravecz egyik legmegrázóbb élményét, kutyája kimúlását is önmagára vetíti: „Elment. [...] Pechemre a legnagyobb hidegben, úgyhogy nem úsztam meg a sírásást a keményre fagyott földben. [...] Szurkoltam, hogy ne bent végezze, mert rossz fekvés

---

³ A horvát irodalomban szinte kizárólag női téma az öregedés. Csak két példa az utóbbi időből: Dubravka Ugrešić magyarul *Banyatanya* címmel megjelent regénye, illetve Slavenka Drakulić *O čemu ne govorimo* ('Amiről nem beszélünk') című könyve. Ugyanakkor a gazdag múlttra visszatekintő horvát női autobiográfiák vagy autobiográfiai megalapozottságú könyvek nagy része magától értetődően szintén tematizálja az öregedés folyamatát (Dragulja Jarnević, Marija Jurić Zagorka, Vilma Vukelić, azaz Miskolczy Vilma különösen mai olvasat szerint nosztalgikus módon, Irena Vrkljan személyes – részben Anna Ahmatován keresztül áttételes – irodalmi, Juliana Matanović indirekt-asszociatív módon, Andrea Zlatac szintén irodalmi-reális módon stb.). Érdekes, hogy a horvát irodalomban több a női szerzőtől és/vagy női sorsokról szóló betegséget tematizáló könyv, mint a magyarban, pedig az úgynevezett női irodalomnak nagyjából az ezredfordulótól bekövetkezett ilyen nagy mértékű exponálódására a magyar irodalomban nem volt még példa. A horvát irodalom a szerzők nemét tekintve mindig is kiegyensúlyozottabb volt, valószínűleg a nyugati minták elérhetőségének és hozzáférhetőségének már a jugoszláv idők jóval nagyobb szabadságot biztosító légkörének köszönhetően. A magyar női irodalom a rendszerváltás után kezdett el – hasonló okok miatt – erősödni. Történelmi szempontból látenszen vagy kevésbé látenszen még szerepet játszik a magyar irodalom „patriarchális” volta, gondoljunk csak Madách akadémiai székfoglalójára vagy Móricz Zsigmond elismerő szavaira Kafka Margit munkáiról.

esetén nem tudom kihúzni megmerevedett testét az ajtónyíláson” (Oravecz 2023, 101). Talán nem túlzás visszautalni a monomániával kapcsolatban az 1972 című kisregényére, ahol a téma (szerelem, csalódás s érvényességük mindenre történő kiterjesztése) feldolgozása szinte hajszálla pontosan ugyanolyan attitűdöt mutat, mint az *Alkonynaplóé*. Déry épp ellenkezőleg, az élet folyamatos létének jelekor – Tamás fia első erekciójakor – döbben rá először idős voltára, bár konokul negligálja az elmúlás minden nem egyértelműen látható, nem empirikus és intim jelét: legjobb példa erre az erotikus Szilvia-affér be nem fejezett elbeszélése. Érosz és Thanatosz rejtetten, ki nem mondottan, de majdnem mindvégig jelen van a kisregényben. Az, ami Dérynél ugyanazon szövegben található, sőt az erotikánál több is: az élet folytonossága, Oravecznál különválik. Az erotika, illetve a másik nem az 1972-ben, az öregedés és halálba való bele nem törődés az *Alkonynaplóban* jelentkezik, mindkettő – a tematikából és Oravecz személyiségéből és poétikájából együttesen adódóan – monomániás módon. Monomániásak Parti Nagy Lajos *Létbűfjének* őszológiai gyakorlatai is: tematikájában és bezártságából adódóan többszörösen is. Ugyanakkor a kicsi a nagyban, illetve a kicsi és a nagy egymásba játszásának alapján a szűk horizont kítágul, s ha csak a betegségtoposzokat nézzük, lényegében mindegyik megtalálható a nyelvi és tartalmi dilettáliák és poétikailag kifinomult versek gyűjteményében. Dumpf Endre összegyűjtött versei⁴ a felszínen dilettánsak, ugyanakkor éppen az, aminek leginkább a dilettantizmusra kellene utalnia, a legmagasabb profizmust hozza. A nyelvhasználatot tekintve a versek az egyéniből és egyénitől egy annál jóval tágabb, eldönthetetlenül általános érzést és világlenyomatot rögzítenek. A kezdeti soroktól: „verseket az őszről / más egyéb témákról / életről halálról / nővér- s bűfésnéni / kedvtelve íromtam / sok füzetem

⁴ Ismertek Parti Nagy Dumpf Endre-versei korábról is, a kérdés csak az, hogy Dumpf Endre szerepe – mivel a szerző(k) alkotásai most kötetbe gyűjtve jelentek meg – olyan-e, mint Weöres *Pszichéjéé*, vagy a Dumpf Endre név marad a magyar irodalomban amúgy is sokak által használt pszeudonímiának. A válasz lényegében dönt a kötet verseiről is: egyszerű édeskeserű áldilettáns írásokról van-e szó, vagy a tettetés magasiskolájáról. Tematikáját és poétikáját tekintve idekiváncokzik Mesterházy Balázs *Penészes isten* című verses regénye, amely lényegében variációk Parti Nagy verseire: kifejtetten, saját életkorára transzponálva és felszíni cselekmény formájában írja le azt – szinte mindvégig Parti Nagy poétikáját utánozva –, amit Parti Nagy Dumpf Endrén keresztül a *Létbűfé* című kötetében igen tömören (*Dichtung*) és empátiával szembesít velünk. Parti Nagy „epigonságát” Mesterházy tovább epigonizálja, amelynek kimenetele lehetne az is, hogy „visszaepigonizál”, de Mesterházy nem ezt teszi, így az őszológiai gyakorlatok verseinek koherenciája és kohéziója semmivé lesz. Ami Parti Nagynál – a felszíni megjelenésével ellentétben – meglehetősen komplex, individuális, idővel szélessé nyíló, mélységet kapó alapszituáció, az Mesterházynál egyre jobban beszűkülő „alibivé” válik (betegség, kórházlét).

van / csak tele kell írni” – „pamparárom éves vagyok / ősz van / legfő stúdiu-
mom / penzumom az ősztan” így jut el a „csöpp vér karzatnyi hang / a dal hatá-
sa / csakogányt boncolni nehéz / de hátha” sorokig (Parti Nagy 2017, 7; 210).

Minden betegséget tematizáló irodalom – éppen vezérmotívuma miatt –
többé vagy kevésbé megkerülhetetlenül monomániás. Ha a szövegek tipológiá-
ját próbáljuk megalkotni, mindenképpen bajban vagyunk, egyrészt a tematika
azonossága, másrészt a betegség-narrációk szinte végtelen lehetőségei és megva-
lósulási formái, valamint a tematizált betegség milyensége és „kronotoposza”,
illetve valóságossága vagy imaginatív volta miatt. Mivel a betegség az egyik
legszubjektívebb és nemegyszer objektíven bizonyíthatatlan állapot, hiába a
tematika egységessége, nem lehet minden szempontból érvényes tipológiát
megalkotni, még annyira sem, mint például a balkáni háborút feldolgozó horvát
irodalomban, ahol egyértelműen a dokumentarizmus, a tanúságtétel vagy szem-
tanúság, illetve a tényleges eseményeken alapuló fikció kategóriái köré szer-
veződnek az írások. Ezekben az írásokban kivétel nélkül az externális válik
internálissá, míg a betegségtematizálóknál épp fordítva, az internális válik a
szöveg hozzáférhetősége miatt akarva-akaratlanul externálissá.

A betegségtematizáló irodalom esetében – a teljesség igénye nélkül – az
alábbi típusok leginkább egymásba játszódnak. A betegség fajtái szerint – kissé
heterotopikusan – nagyjából elkülöníthetők a testi – lelki – a kettő együtt; a
halálos – nem halálos; a fájdalommal járó – fájdalommal nem járó; a fertőző/
járványbetegségek – nem fertőző/individuális; öröklött vagy veleszületett –
szerzett; tényleges – imaginatív. Kronotoposz szerint: jelen idejű – nem jelen
idejű (retrospektív); kórházi – nem kórházi, esetleg ezek kevert volta. Narráció
szerint: tényleges – imaginatív narrátor; autonarratív/autodiegetikus – nem
autonarratív/homodiegetikus, heterodiegetikus; férfi – női narrátor; férfi férfi-
ról, nő nőről – férfi nőről, nő férfiről; címek szerint: témamegjelölő, műfaj-
megjelölő, címkeszerű, reklámszerű – s mindezen fentiek kevert változatai.
Ha ezeket a kategóriákat egymásra próbáljuk vonatkoztatni, szinte áttekin-
tetetlen, erősen a heterotópiához közelítő modelleket kapunk a kapcsolódási
módok mintegy végtelen számú lehetősége miatt. Mivel a betegség mint téma
ernyőként borul a narrációra, s alóla kilépni csak külső szempont beemelésével
lehet, ha az írásokat a szüzséjükre redukáljuk, szinte ugyanazt kapjuk minden
esetben, a fabula, a narráció milyensége tárja fel az írások ugyanazon körön
belüli különbségeit, kvalitatív jellemzőit.

Van persze néhány, az itt vizsgálendő olvasmányok⁵ alapján általánosítha-
tó fogódzópontunk: a makro-, a járványbetegségeket feldolgozó történetek,

---

⁵ Mind a magyar, mind pedig a horvát irodalom alkotásaiból a hangsúly az újabb írásokon van.

amelyekben a járvány ahogy jött, úgy távozott (A. Camus, G. García Márquez, részben J. Saramago) vs. mikrotörténetek, amelyekben a betegség legtöbbször egyéni duratív állapot, s az egyénre tartós, sokszor végzetes hatással van; a kórházi, a kórházban játszódó történetek narratíváinak (V. Desnica, D. Miloš, E. Popović, B. Škifić) nem halálos betegség a tárgya. A horvát irodalomban lényegesen több női szerzőtől származó betegségtematizáló írást találunk, mint a magyarban. Jellemző még – teljes mértékben érthetően –, hogy a horvát betegségtematizáló irodalom sokkal erőteljesebben társadalmi töltésű, mindegyiknél a még mindig eleven és kollektív háborús emlékezetnek köszönhetően.⁶ Az autodiegetikus, az egyes szám első személyben írott szövegek halállal, Nádas esetében klinikai halállal végződnek. A női szerzők önmaguk vagy egy másik személy betegségtematizálása szinte mindig mélyebb, de legalábbis a betegség pszichológiai természetét vagy vetületét és hozadékát komolyabban veszi, és tragikusabb hangvétellű, mint a férfi szerzőké. A női szövegek inkább interiorizáltak, introvertáltak, a férfi szerzők írásai erősebben hajlanak az extrovertalitás felé, értve ezalatt, hogy az előző típusban erőteljesebb az intenzitás, míg a másik típusra jellemzőbb az exteriorizáció, az extenzitás, a világ entitásainak szélesebb körű beemelése a szövegbe. A jellemzőbben női szubjektivitás ugyanakkor a férfi szerzők esetében sem tűnik el, de a betegségre való tekintés szinte mindig kap egy – a női irodalomban is nemritkán meglévőnél – jóval hangsúlyosabb külső nézőpontot is.

Ezekben a szövegekben nem a feldolgozott anyag, a téma a lényegi kérdés, lévén az adott, hanem a betegséghez való viszonyulás, az írói szemlélet, látás- és láttatásmód, az attitűd.⁷ Mivel még a legmindennapibb egészségkárosodás

⁶ Annak ellenére, hogy Magyarországon egy rövid időre úgy tűnt, hogy a horvát irodalom feldolgozta a háborús korszakot (mindenekelőtt D. Ugrešić, I. Štikis és M. Kovač magyarra fordított könyvei alapján [*Banyatanya, Illés próféta széke, Város a tükörben*].) Ugyanakkor a háború idején még a húszas éveikben járó szerzők (D. Karakaš, I. Prtenjača, S. Bukovac, T. Gromača, de még az akkor a tizenvalahány éves Ivana Bodrožić sem felejtenek, bár a háborúra való explicit hivatkozások értelemszerűen jóval tágabb kontextusba kerül az úgynevezett *ratno pismo*hoz ('háborús irodalom') képest.

⁷ Ez az attitűd két irányba mutathat: a betegséggel közvetlenül kapcsolatos primer, illetve a betegségről való írás az előbbihez képest szekunder vonatkozása felé. Ilyen módon nem a betegségtematizáló irodalomhoz tartozónak vettünk például két jól ismert szöveget: *Babits Mihály beszélgetőfüzeteit*, illetve Kosztolányi „*most elmondom, mint veszttem el*” című betegségdokumentumait. A „mi” és a „hogyan” kérdésének legtöbbször nem kompatibilis voltára legjobban talán P. Pavličić és E. Popović esete mutat rá: Pavličić nem foglalkozik a „hogyanal”, nála a „mi” kapja a központi szerepet, míg Popović a „hogyan” kérdését állítja – illetve állította sokáig – az előtérbe (lásd Vuković Rujnić 2003, 126–132; 149–154).

(influenza, lábtörés stb.) is látenszen mindenképp az ember kiszolgáltatottságát asszociálja, még az egyértelműen nem halálos betegségekre is könnyen a vég árnyéka vetülhet. A fentebbieken kívül hol rejtetten és kétségek közt, hol nyíltan és biztosan a szerzői attitűd – amely természetesen magában foglalhatja a poétikát, műfajiságot, stilisztikát stb. is –, ha a szerző világnézetéből nem is, de a világgképéből mindenféleképpen felmutat valamit. A számtalanfajta betegség véges számú alapnarrációt hoz magával. A vizsgált szövegekben a tematikán kívül még az a közös, hogy egyik sem helyezi metafizikai szintre – a metafizikát itt szó szerinti, filozófiai jelentésében értve – a külső vagy belső eseményeket. Aszklépiosz és lánya, Hügieia⁸ a görög mitológiában a gyógyítás, illetve az egészség megőrzésének, a betegség megelőzésének istenei; a betegségnek – mivel tág gyűjtőfogalom – nincs istene, és nem is volna észszerű, hogy legyen.⁹ A „hogyanra” és a „miértre” a sors isteni hatalom fölött álló hatalommal rendelkező istennői – a fonás-születés, a sorsjuttatás-élet és a kérlelhetetlenség-halál moirái¹⁰ – lehetnek esetleg befolyással. Az élet három fő állomása közül¹¹ elsősorban Lakheszisz az a moira, akihez a művészet és tudomány istennői, a múzsák kapcsolhatók, Klóthó még, Atroposz már nem. A betegségtematizáló irodalomban három múzsa az, aki – a tematika jellegéből fakadóan – vezető szerepet kaphat: Kalliopé, Thália és Melpomené, a filozófia, a komédia és a tragédia múzsái. Csatlakozhat hozzájuk Erató, valamint és Érosz és Thanatosz jól ismert kettőse, de mivel esetünkben az írásokban a hiány megmutatkozásáról van szó, a szövegek mindegyike a töredékes élettel és az élet egy töredékével foglalkozik, rájuk gyengébben vagy erősebben, szinte kivétel nélkül csak Thanatosz árnyéka vetül.

Három alapvető attitűddel találkozhatunk a betegségtematizáló irodalomban: a komollyal-tragikussal, a leggyakrabban antropomorfizáción keresztül játékosan, illetve ezek keverékével, amely leginkább ironikus-önironikus, groteszk, esetenként cinikus és/vagy szarkasztikus. Ez minden bizonnyal a dolgok adott

---

⁸ Vö.: higiénia.

⁹ A keresztény vallás szerint az egészséges fogalmához a szentek kapcsolódhatnak, akik távol tartják a betegség meghatározott típusait (például balázsolás). A mindennapokban: a kínaiak addig fizették az orvosokat, amíg a páciensek egészségesek voltak.

¹⁰ Atroposz állítólag csak a későbbiek során vált a halál moirájává, eredetileg Lakhesziszhez, a sorsjuttatóhoz hasonló feladatot látott el. A három istennő közül Klóthó az emberi élet fonalát szövö, Lakheszisz gombolyítja, Atroposz elvágja.

¹¹ Amelyek – a születés, a szerelem és a halál – Milorad Stojević szerint az emberben a közömbösséget táplálják (Stojević 2004, 7).

voltából, illetve a végső dolgokkal szembeni tehetetlenség ősi érzéséből következik. A vallás, a vallás természete és a valláshoz való viszonyról, illetve a vallás egyik lényegéről Ernst Robert Curtius 1948-as *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* című enciklopédikus könyvének nyomán Hugo Rahner *A játsszó ember* című könyve, valamint horvát részről Ivan Golub *Homo ludens imago Dei* című tanulmánya foglalkozik mélyebben a végső kérdésekkel mindig együtt járó elmúlás játékos voltaival is. Komolyan tréfás vagy tréfásan komoly játék ez, amelyre a görögöknek – eredetileg a kevert stílust megjelölő, a mai szóhasználatban a hozzá legközelebb eső jelentést talán az idők folyamán minden ráarakódott többletjelentés nélküli „tragikolmédia” hordozza – még külön szavuk volt: az első ízben Arisztophanésznál megjelenő *szpoudaiogeloion* (*σπουδαιογέλοιοιον*).¹² Nyilvánvalóan a betegségtematizáló irodalom egyes szám harmadik személyben nem játszik komolyan a másik betegségével vagy általában véve a betegséggel, hacsak nem görbe tükröt tart a jelenségnek és a vele kapcsolatos eseményeknek, véleményeknek. Jól látszik ez Karinthy *Betegek és bolondok* című, már a szerző halála után összeállított, tematikusan válogatott novelláiban, valamint Kosztolányi *Bolondok* című kötetében. Kosztolányi belülről, Karinthy kívülről szemlél, Kosztolányinál a *psziché* kap fontos szerepet, míg Karinthy nál a pszichológiához és a pszichoanalízishez a „humorban nem ismerek tréfát”-írásaiban a téma fonákjáról történő megközelítése a jellemző.¹³ Alapvetően nem változik Karinthy attitűdje saját agyműtétével kapcsolatban sem. Eleinte antropomorfizálja, mintegy hivatlan társként vagy

¹² A szó a görög *σπουδαῖον* (*szpoudaion*: 'komoly') és a *γέλοιοιον* (*geloion*: 'komikus') szavak összetétele, amely bizonyos esetekben a groteszk fogalmához is közel áll (lásd például Bahtyin: *A népi nevetéskultúra és a groteszk*). A szó jelentése még a középkorban is jelen volt: Curtius fentebb hivatkozott művében egy teljes fejezetet szentelt ennek bemutatására, amelynek utolsó előtti mondatában még Dante Pokoljára is hivatkozik mint az *Isteni színjátékra* ugyan nem jellemző, de benne mégis előforduló elemre.

¹³ Kosztolányi kötetének ciklusai is a betegségbe egyre beljebb történő hatolást jelzik: *Bolondok, Beteg lelkek, Bűbájosok*. Leginkább az öreg, a beteg, de még a halálon túli identitás kérdése is izgatja. Karinthy szerint a tébolydában „az egész életéről van szó éppen. Ezeknél soha nincs adott eset, a körülményekhez szabott viselkedés, az aktuális pillanattal való foglalkozás. Nincsenek hangulataik, nincsen lírájuk, csak tragédiájuk vagy problémájuk van. [...] Soha nem érzem magam messzebb a haláltól, mint mikor tébolydában járok. Maga a kép olyan élettelen, csak a sűrített élet kísérleti műhelyéhez, a színpadhoz hasonlítható” (Karinthy [1996a]). „Mert a tébolyt addig, míg agyállományi elváltozást kimutatni nem lehet, kénytelenek vagyunk egyelőre így definiálni: örült az, aki megteszi, amit gondol, akkor is, ha azt nem szokás megtenni abban a korban és azon a helyen, ahol az illető él – örült az, aki úgy cselekszik, ahogy jónak látja, akkor is, ha azzal önmagának vagy másnak azon a helyen és abban a korban bajt okoz” (Karinthy [1996]).

vendégként gondolja el betegségét, „énké”-nek nevezi, ahogyan Esterházy a *Hasnyálmirigynapló*ban Mucinak, később Hasnyáلكának, vagy ahogy Eörsi a Beckett-allúziós című *Végjáték*ban bájos hölgy képében jelenít meg, Heveny Leukémia kisasszonyként.¹⁴ A betegségéhez való hozzáállása sem különbözik Eörsiétől s részben a Parti Nagy-versekétől: Karinthy igyekszik kívülről szemlélni magát, „mintha kívülről látnám magam”, írja a műtét közben. Bűnösnek érzi magát, a klinikát a börtönhöz hasonlítja (Karinthy 1977, 456; 327), miként Parti Nagy is zárt, ám „elpoetizált” s egyben „elmindennaposított” világgént utal a kórházi létre, csak nála az ebből való kitörést nem a gyógyulás, hanem a nyelv/vers jelenti, ahol legtöbb esetben – Dumpf Endre minden próbálkozása ellenére – az anyag győzedelmeskedik, önmagába fordul. Igazi menekvés – akárcsak Esterházynál vagy Eörsinél (aki börtönéveire alludál betegségével: „novemberben derült ki, hogy súlyos betegség ejtett fogságba életfogytiglan...” [Eörsi 2023, 38]), vagy haladék, mint Karinthy-nál, nincs.¹⁵ Az *Utazás...*-ban Karinthy betegségét – részben saját maga elfoglalása miatt – belülről ismeri meg, „szakmailag”: mi hogyan funkcionál az emberi testben úgy, ahogy és miért. Esterházy – kissé hasonlóan Karinthy *Utazás...*-ához saját halálával „koketál”: „az kell, hogy a szöveg mutassa meg azt a valóságot, melyet egyébként

---

¹⁴ Eörsinél érdekes a kettejük közti viszony: eleinte mintha Eörsin múlna a kapcsolat fenntartása, s mintha ő tenne szívességet: „akárhányszor meglátogattam Leukémia kisasszonyt, sőt, akárhányszor a kedvéért vérképelemzésre mentem...” (Eörsi 2023, 22).

¹⁵ Érdemes egy pillantást vetni a kezdő- és zárórészekre. Karinthy: „Vonadtübürgés, olyan erős, hogy elnyomja a valódi neszeket; a pincér mond valamit, nem hallom. S hiába – a hangnak nem látom a forrását. Ez bizony nem a külvilágból származik – állapítom meg csodálkozva. [...] Odabent keletkezett a fejemben. Mivel semmi más tünetet nem érzek, csöppet se találok ijesztőnek. Csak nagyon különösnek és szokatlannak. Megállapítom, hogy hallucinálok. De nem lehetek őrült, teszem hozzá rögtön, mert hiszen akkor ezt nem tudnám megállapítani. Valami más baj van. [...] – Na, hiszen egész jól megy – hallok Olivecrona hangját, egész természetesen és jóindulatúan, mintha valami apróságról volna szó. – Mikor akar kimenni? A józan hangtól kijózanodok. Tréfásan felelek, akasztófahumorról. – Holnap. – Ahogy tetszik. Holnap reggel elhagyhatja a kórházat. [...] Emlékszel, kis Nini, Caesar mondására, Egyiptom földjén? Aki nem remélt semmit, nem eshetik kétségbe soha” (Karinthy 1977, 274; 470; 478). Esterházynál esztétizálás keretezi a naplót: „[r]ák, ez a jó kezdőszó, noha nem rögtön hangzott el, nem hamar, bár azt nem gondolnám, hogy kerülték az orvosok a szót. Sőt, én voltam, aki derűsen rákérdeztem.” – „Most már soha nem leszek egyedül. H. mindig velem. A mindíget javítom örökké. Valahol le kell zárni, és persze írni tovább. Az elég jó utolsó mondat volna, hogy a mindíget javítom örökké” (Esterházy 2016, 5; 237). Karinthy-nak sem más a véleménye, csak a valóság felől közelít; a könyv írása közben jön rá, hogy a „valóság mint műfaj, nemcsak beállítás, de még kompozíció szempontjából sem szorul rá a »művész« támogatására és korrigálására, egyszerűen azért, mert – nem tudom, hogy csinálja, de kénytelen vagyok elismerni – ő maga is komponál” (Karinthy 1977, 237).

ő teremt meg” (Esterházy 2016, 109), illetve egyre beljebb kerülve a betegség poe-i maelströmébe leírja egyik kulcsmondatát: „a hasnyál megváltoztatja a mondatok értelmét, körbeveszi a mondatokat, hirtelen mindennek ő lett a szövegekörnyezete, ha akarom, ha nem. Ezt nevezem érdekesnek. Hogy ez az érdekesség mindennél fontosabb, életnél, halálnál. Elég hülyeségnek hangzik, de mintha igaz volna. Mindenesetre stílárisan szép híd ahhoz, amit mondani akarok (valamiképpen újra). Közbevetés: hiába erőlködik Mozart (nem erőlködik), a drámaisága, a tragikussága is derűs” (Esterházy 2016, 200). Ahogy Karinthy a betegsége legapróbb részletei kötik le, Esterházynál is – ugyan nem annyira koncentráltan, mint Szilasi a *Luther kutyáiban* – az addig megszokott intellektuális tevékenységeket (olvasás, írás) egyre erőteljesebben a biológiai funkciók (evés, alvás, anyagcsere) szorítják háttérbe.

Szilasi ugyan tág egyéni és kulturális kontextusba helyezi Karinthyéval azonos betegségét – irodalmi utalások, Esterházy szinte folyamatos jelenléte, olvasmányok –, a hangsúly mégis az ijedtségen, félelmen, néha a pánikon van. Amennyire az *Utazás... felütése*, az agydaganat első jelei meghatározzák Karinthy szelídebb, megértőbb, néha még beletörődőbb hangvételét, ugyanúgy Szilasi könyvének kezdete – a pietizmusról¹⁶ szóló előadása ordításba, hörgésbe, fuldoklásba és rángatózásba vált – is meghatározza az *Oligodendroglioma WHO II Grade: regény*¹⁷ alcímet viselő, kezdetben naplónak induló szöveg hangvételét. S egyrészt ezt fokozzák a regényben megjelenő székrekedések, epilepszia, vesegörcs, öngyilkosság, valamint a külső segítségbe – gyógyszerekbe, kezelésekre – vetett erős hit, másrészt tompítják és kiléptetik a könyvet az „ördögi körből” a visszaemlékezések és az irodalmi allúziók. „Naplót akartam írni” – áll első mondatként *Az anyag ereje* című, lényegében Karinthy *Utazás...-*beli Előszójának megfelelő részben; „nem jöhetett létre napló – folytatja pár sorral később –, nem tudtam írni, bármit feljegyezni, még az olvasás is nehezemre esett. Tapasztalataim anyaga ennyiben bizonyosan meghatározta annak a

¹⁶ A pietizmus központi kategóriája individuális szinten a lelki – Szilasinál erőteljesen a testi – újjászületés: „alapvető témája és követelménye a bűnből a kegyelemre, a régi életből az új életre való lelki újjászületés, mely az egyén megtérésekor történik a bűnbánatban, azaz a kegyelem hatására beállt teljes életfordulatban. Mindenkit ez vezet el a tökéletességre és az isteni boldogságra” (Magyar Katolikus Lexikon 1980–2013).

¹⁷ Egy patológiával foglalkozó honlap alapján a legtöbb agy- és gerincvelő-daganat a WHO I-től IV-ig terjedő fokozatát kapja. Ebben az osztályozási rendszerben azonban az oligodendrogliomák „csak” II-es vagy III-as fokozatban vannak (Oligodendroglioma, www). Önkéntelenül felmerül a meglehetősen kontroverzív kérdés: ha Szilasinál más fokozatú daganatot diagnosztizáltak volna, az megváltoztatta volna-e, s ha igen, hogyan változtatta volna meg a könyv műfaját és a szerző betegsége megértése/meg nem értése irányába mutató attitűdjét.

szövegnek a műfaját, amelyet most írok” (Szilasi 2018, 7). A testiség két aspektusa¹⁸ – a test mint börtön, mint önmaga, s a test mint az erotika hordozója – közül az eddig vizsgált művekben Esterházynál és Devecserinél kap szerepet a második aspektus, bár Esterházynál Mucival/Hasnyálmirigykével kapcsolatban, Devecseri pedig a *Beszélgetés a kórházban...* című riportban azt mondja, hogy első erotikus élménye egy neki szavalt vers volt. „Ez minden testiséget nélkülözött” (Devecseri 1977a, 395): lényegében a testiség ezekben a művekben csokul, az örömszerzésnek nem, csak a szenvedésnek és az elmúlásnak a hordozója, amely a mentális egészséget is felülírja.

Az empíria, illetve az empíria előhívta hozzáállás lehet talán leginkább a magyar betegségtematizáló írások közös nevezője,¹⁹ a fentebbi szerzőkhöz is ennél a pontnál csatlakozik Danyi Zoltán *A rózsákról*, Keresztury Tibor

---

¹⁸ Szilasi a testiségre két alapvető szempontból tekint: szakmai-orvosi, illetve saját testének megélése szempontjából. A két nézőpontban azonos, hogy a testet tárgyként kezeli, lényegi különbség az objektivitásban és a szubjektivitásban van, amelyek közül a narrációban – érthetően – a szubjektivitás az elsődleges, de ténylegesen az objektivitás lesz a döntő tényező. Már részben magában a címben található utalást is ennek tudatában oldja fel: „[b]árcsak úgy tudnék én imádkozni, ahogyan ez a kutya figyeli a húst!” (Szilasi 2018, 117–118). Valami hasonlóról lehet itt szó, mint Karinthy *Utazás...*-ának mottójában: „Mítoszokon és legendákon túl ajánlom könyvemet a nemes, igazi tudománynak, mely soha nem volt olyan türelmetlen a babonával, mint vele szemben a babona” (Karinthy 1977, 267).

¹⁹ Ez alól kivétel Karafiáth Orsolya *Egymás könyve*, amelyben az egyes szám első személyű elbeszélő barátnöje betegsége kapcsán kevésbé a betegségre, sokkal inkább az interperszonális viszonyokra, a másik betegségének és halálának feldolgozási módjaira, az emlékek megőrzésére koncentrálna. „Össze kellene gyűjtenem az emlékeimet Monáról. [...] Már annyi mindent elfeledtem, el fog veszni minden, az történik vele is, mint mondjuk anyával, lám, anya arcát sem tudom már visszahozni, a hangját sem, pedig...” (Karafiáth 2021, 152). A szerző szinte abszurdan sok betegségről és halálról számol be a kétszáz oldalasnál alig hosszabb regényben: csak a tragikusként megélt halálok száma minimum kilenc. Devecserit is sok halott veszi körül, de nála ez *A hasfelmetszés előnyei* szerint a halálfélelmet annulálja: Devecseri túlélő (lásd Devecseri 1977, 40–41). Saját bevallása szerint az idővel versenyt futó munka tartja életben – „a költők gyermekkoruktól fogva állandóan bizalmas munkaviszonyban vannak a halállal” –, s Szabó Lőrincre hivatkozik: „Szabó Lőrinc mondta nekem a Fogaskerekű városmajori állomása előtti járdaszigeten [...]: »[c]sak nem képzeled, hogy így hagyom itt ezt a szemétdombot?« – És mit nevezett szemétdombnak? A maga kezdetől gyönyörűsége Shakespeare-sonett fordításait...” (Devecseri 1977, 335; 60; 42). A kórházi élet és a műtétek egymásutánisága a munka miatt nem tagolja az idejét: a nincs-időben van, a betegségidőben – csak annyit érez, hogy sietnie kell: „[m]ióta az istenek meggyöngítették az egészségemet, és cserébe megerősítették és megnövelték idáig sem kicsiny munkakedvemet, azóta állandóan más és más módszerrel kell írnom... [...] Most már ott tartok, hogy az írásról, a kézírásról áttértem a magno, leírás, véglegesítés, mozaikolás módszerére, és így gyorsabb” – így az *Elégia* című írásának kezdőmondataiban (Devecseri 1977b).

Hűlt helyem című regényei és Grecsó Krisztián *Valami népi* című kötetének Istennek nehéz című része. Ahogy eddig is, ezekben az írásokban is az attitűd válik központi kérdéssé, ezen keresztül lesz érzékelhető a szerzők írásainak a betegséghez való viszonya. Grecsó a szerencsés túlélő pozíciójából nyíltan – s a túléltek tapasztalatának fényében némi megkönnyebbüléssel vegyes öniróniával – mondja magáról, hogy ő mindentudó elbeszélő. „A rendszert²⁰ csak önmagával lehet leírni, olyan, mint egy prímszám. Csak önmagával meg Istennel osztható. [...] És ebből az éles képből én, G. K., a mindentudó elbeszélő, aki a rendszer része vagyok, csak szeleteket látok”²¹ (Grecsó 2022, 201). A rendszer részének és az ezzel párhuzamosan mindentudó elbeszélőnek lenni oximoronjából két kilépési lehetősége van: az egyik mindennapos, a munkával kapcsolatos, a rendszer legalább egy szelétének áttekinthető voltát biztosítható szerkesztői munka, a másik paradox módon éppen a betegsége, amely egy teljesen más kontextusba és dimenzióba helyezi a szerzőt, divatos kifejezéssel élve kimozdítja a komfortzónájából, amit szerkesztői mivolta nem biztosíthat. A rendszer legalább kétpólusú: átfogó irodalmi kép kialakításán és a társadalom többségi – egészséges vagy egészségesnek gondolt emberek – csoportjából történő kizárattatásán alapul, s tényleges kívülállást csak ez utóbbi biztosíthat. S ebből következően az idő lesz a novellák fő szervezője: az időben felismert betegség, a várakozás a kezelésre és a gyógyulásra: tréfának és iróniának itt nincs helye.

²⁰ Itt csatlakozik Grecsóhoz Danyi Zoltán *A rózsákról* című kötete, amelyben éppen az autodiegetikus narrátor rendszerkényszeres betegségének – annak jellegéből fakadóan megkerülhetetlenül – engedve teszi saját maga számára élehetővé, a kívülállók számára esetleg csak furcsává, de nem egyértelműen beteggé az életét. Ez a kényszeresség a regény koherens nyelvi szintjén, a narrációban, az ismétléses nyelvi konstrukciókban is jól tetten érhető. Ez teszi a regényt a brüsszeli részig – ahol megtörik a kohézió és koherencia, s ezzel az egész regény egységessége – sok helyütt olyanná, mintha egy gyerek mesélné, gyerekes, ismétlődő szintaxisal, de már felnőtt tartalommal. „Az ablaknál álltam, és azt vártam, hogy lemenjen a nap, mert ez volt a szabály, és ha nem akartam, hogy bajok legyenek, akkor meg kellett várnom, hogy lemenjen” (Danyi 2021, 7) – indítja a regényt Danyi egy saját magának felállított szabállyal a számtalan közül. A brüsszeli laicizált fordulat vagy a „Szilasi-féle” pietisták vallotta újjászületés után mintegy saját eddigi életének és kissé beszűkült világlátásának apológiájaként írja, hogy „ha ismertnek mutatnám az ismeretlent, márpedig ezt teszi minden történet, egyszerűsít, azonosít, megnevez, vagyis ismertnek mutatja az ismeretlent, és ezzel szükségképpen mindenkit megtevészt”. Illetve: „minél többet tudtam magamról, annál felismerhetetlenebb lettem” (Danyi 2021, 434; 441). A korábbi és állandóan jelen lévő „mindent pontosítani kell” így ön maga ellen fordul, s látenszen a kényszeres állapotot tünteti fel normálisként.

²¹ Szilasi logikai paradoxonnal kezeli betegségét. „A baj az, hogy a betegség tárgya és a vizsgálat eszköze ugyanaz. A sérült agyad sérült működése által és miatt nem tudod megfigyelni a sérült agyad sérült működését” (Szilasi 2018, 180).

Keresztury *Hült helyem* című regényének alaphangja és az alaphangot megadó tematika részben ismerős a húsz évvel korábban megjelent *Reményfutamból* – alkohol, depresszió, fájdalmak, pánikbetegség –, hatalmas különbség ugyanakkor, hogy míg a *Reményfutam* elsősorban társadalomírás, s csak azután önrás, a *Hült helyem*ben a képlet megfordul, s talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy összeér: a társadalmi és az individuális nagyrészben lefedi egymást még a szöveg grammatikájának szintjén is. Míg a *Reményfutam* című tárcagyűjtemény legjobb írásai önreflexív, önironikus hangvétellűek, a *Hült helyem*ben – amely akár előzménye is lehetne az előbbinek – egyértelműen az individuum a kiinduló- és zárópont, amely stílusosan is, magáról többször egyes szám harmadik személyben beszélve, beleolvad a társadalmiba, és vice versa. A regény ön/íroniája a szerző állandó jelenléte és állapota miatt keserűbb, segítségül, öngazolásul, vigaszul sokszor idegen szövegekhez fordul: például Máraitól, József Attilától, a *Micimackó*ból vett vendégszövegekkel és azok kifordításával. Minden mindennel összefonódik, individuum a társadalommal, társadalom az individuummal, kicsi a naggyal, nagy a kicsivel – még a preferenciák sem különösebben fontosak, Keresztury rövidebb történetekből összeálló regénye nivellálódik – „[h]a elmegy vagy elviszik, azon nyomban visszaáll a rend: hült helyét a levegő birtokba veszi” (Keresztury 2021, 220) –, írói attitűdje némileg mintha Parti Nagy Lajos prózáihoz állna közel. A „magamra” szó közbeiktatásával kényszer érződik ki a borítóra is kiemelt idézetből: „nyilatkozom, hogy életemért és esetleges halálomért minden felelősséget magamra vállalok”.

Nem így Darvasi László, aki Szép/Szív Ernő bús-szomorú-melankolikus, a befoghatatlan utáni nosztalgia vágyával átítatott alakját öltve magára *A Legionella-füzet* című – szintén allúziókkal teli (szinte az egész magyar irodalomra alludál Csokonaitól és Kazinczytól kezdve Adyn, Kosztolányin, Csáthon keresztül Esterházy Péterig és Parti Nagy Lajosig stb.) – „mesemondó” írásában nem áll meg a betegségnél, hanem – a tőle megszokott-elvárt módon – Éroszon és Thanatoszon keresztül (lásd Szív 2017, 295–297) egészen a halálig megy el.²² Képzőművészeti allúziói Bruegheltől Jézusig, az akkori (egy mai?) utolsó

---

²² A füzet címbe emelése tágabb vonatkozási rendszert – autoreferencialitást – állít fel Darvasi munkásságában, műfaját tekintve mintegy a naplóra, jegyzetekre utalván. Lásd: *A berlini fekete füzet*, *A berlini kék füzet*, *A francia fehér füzet*, *A New York-i piros füzet*, *A tenger-füzet*. Darvasi-Szív egyébként a meglehetősen terjedelmes életművéhez/életművükhöz képest is feltűnően gyakran használ/nak műfajmegjelölő, figyelemirányító címeket: a füzetén kívül vers, ballada, följegyzés, tárca, mese, beszélgetés, napló, pletyka, rekviem, képregény, regény, történet, novella stb.

vacsoráig ívelnek: „[ő] meg folyamatosan, mert most is, még most is tajtékzik a kereszten, lehányja magát, becsinál, nem jó, fél, nem jó, meg fogok halni, nem jó, magányos vagyok, elhagytak, mint egy félcipőt, nem jó. Nem jó. [...] Mennyire szeretem a himbáló lampionokat, az estnek ezt a szertelenségét, amikor egyedül ül az asztalvégen, és a tényérok maszatos arcán maradt halszálkákat, a leszopott csontokat, az elszórt kenyérvégeket bámulja. A csodás vacsorának vége” (Szív 2017, 344–345). „Nem kell élet. Nem kell maga. Nem kell. Maradjon ott, ahol van” (Szív 2017, 275). A „[k]icsit eltűnődik, szeretném megigazítani a fején a töviskoszorút. Talán meg is igazítom, úgy fáj az ujjam, mint amikor beleszúrt az injekció” és a „[l]ehetne együtt hallgatni Beatlest!” (Szív 2017, 345) között oszcillál Darvasi-Szív története. Az irodalom e pillanatban mintha a vágyott vagy zavaró ismertségen kívül – mindenki tudja a nevét anélkül, hogy bemutatkozna: Szív Ernő – a betegsége miatt erősen a kiválasztottság érzése felé mutat: „[a]zt hiszem, nagyon beteg vagyok. Talán ilyen vátesznek lenni” (Szív 2017, 276). Szilasi *Luther kutyáit* az „íme egy regény, amelyben visszahódították az életet” mondattal üdvözlő szerző, mint minden más írásában, *A Legionella-füzetben* is újraírja a világot, ám a még magától távolított végső dolgokról szólva mintha megfordulna a viszony, s az a nézőpont érvényesülne: minden azért van, hogy megírjuk. A betegség mintha arra kellett volna, hogy a mottó, az idézetek és allúziók szövegbe való beépítésével úgy írhasa meg a történetet, ahogy megírta: a viviszekciót szívesen nézi, de végre nem hajtja: „én mindent szeretek látni, tudni, illetve leginkább elképzelni. [...] Tulajdonképpen tetszik az, ami vagyok” (Szív 2017, 293).

Nádas épp ellenkezőleg, pszichológiai, mentális és szinte fizikai élveboncolást végez – részben mert mint túlélő el tudja végezni – saját magán, elmélkedésin, betegségén, halálközeli állapotán. Nádas testbeszéde a *Saját halálban* még erőteljesebb nyelvi testbeszéddé változik. A születés és a halál – jelen esetben pontosabban a halál és a születés – közötti téridőt „lakja be”; egyetlen dologról nem tud értelemszerűen beszámolni, a terminális halálról, az exitusról. A *Saját halálnak* története van, nagyjából lineáris, amelyet az események előhívta és az események következtében fellépő állapotok elvont, de ugyanakkor nagyon is konkrét nézőpontú leírása kísér. A *Saját halál* műfaji meghatározhatatlansága leginkább talán *Az égi és a földi szerelemről*-lel mutat párhuzamot, egyébként pedig lényegében az összes eddigi Nádas-írás folytatása: az egész, a teljesség felé irányultságról, az androgünről, a nem a természetes nemek meghatározta testi és lelki szerelemről, az interperszonális viszonyokról, a születésről, de – ismeretlensége miatt – még inkább a halálról, a részben befogható test és a befoghatatlan, sokszor irracionális lélek ráció felőli megközelítéséről.

Mint szinte minden nagyobb lélegzetű írása, s ezalatt nem a szöveg hosszúsága értendő (de a hosszabbak közül az *Emlékiratok könyve*, az *Évkönyv*,²³ a *Párhuzamos történetek*) annyira rizómaszerű s ugyanakkor annyira koncentrált, hogy a fabula szempontjából már-már „szüzsétlenített”, a szüzsé szempontjából mintegy „fabulátlanított”. Újra- és visszamondhatatlan, elmesélhetetlen, s ebben tökéletes párja Esterházy írásainak: a *Saját halál* – tematikája miatt – a *Hasnyálmirigynaplónak*, csak Nádas még talán Esterházynál is kevesebb, illetve kevésbé behatárolható fogódzóval szolgál.²⁴

²³ Az *Évkönyvet* és a *Saját halált* a fentebbi írói attitűdön kívül rokonítja az is, hogy az előzőben a hónapokhoz, az utóbbiban egy-egy értelmi-logikai egységhez saját fényképeit rendeli, mintha úgy gondolná, hogy még ez a fajta poétika sem tud önállóan beszámolni mindarról, amire hivatva lenne. Még a legszabatosabb, legpontosabb mondatok sem tudják befogni az egészet vagy teljeset, a szavak mint jelek mindig több mindenre referálhatnak. Nádas nem Tolnai Ottó állandó önpontosítását választja – amely a betegséget tematizáló magyar irodalomban Danyi Zoltánnál („pontosítanom kell, megint pontosítanom kell...” [Danyi 2011, 192]) is megjelenik, hanem szinte mindig a fák narráció-segítő képeit választja, sokszor ugyanazon fa különböző idejű és/vagy perspektívájú fényképét, a fát, amelynek föld alatti táplálós része, a rizómaszerűen szerteágazó gyökere rejtett, szabad szemmel nem, csak a strukturált törzs az ágakkal, levelekkel látható.

²⁴ Egy értekező jellegű szövegben megengedhetetlen módon ugyan, de legtöbbit mégis azzal mondunk, ha a *Saját halál* születés–élet–halál, illetve embriológiai és felnőttlét közötti tágasságát jelzesszerűen hagyjuk önmagáért beszélni. „[T]estem azonban inkább ellenkezett” (12); „A pokol ugató kutyái [...] [ú]gy harsognak és vonyítanak, hogy ne jussak hozzá a megfelelő mondatokhoz” (28); „Halvány fogalma nincs az embernek, hogy milyen folyamatok zajlanak a szervezetében. [...] Neveltetése mintáit követve, szenvedélyesen ignorálja saját állapotának realitását” (30); „Olyan szenzációban van részem, ami engem érint, a többieket nem. [...] minden pillanatban másokon mérjük be a magunk helyzetét, és magunkon ellenőrizzük a másikat” (54); „Itt ültem neveltetésem jéghideg csödjében” (64); „Olyasmi folytatódik, amit igen nehéz szavakkal megragadni, mert a halál előtti állapotban csaknem érvényét veszíti az egyezményes időszámítás” (122); „Időtlenség uralkodik a világegyetemben. [...] Jó lelkiismerettel nem lehetne térnek nevezni” (126); „Látásomnak nem voltak többé időbeli vagy térbeli korlátai. A saját életem részletei nem a saját életem történetével álltak kapcsolatban. Ilyen történet ugyanis nem létezett és nem létezett” (128); „Halálom küszöbére érve, inputjaival és outputjaival együtt azért látom át szerkezetében a testi létezését, mondtam magamnak, mert az érzékelés eleve túllép az időbeliségen, és nincsen térbeliséghez kötözve. Mintha hirtelen fölfogtam, mit akart Rilke a vállunk mögött álló néma angyalokkal. A tiszta érzéki felfogás mindig is onnan nézett át semleges szemléletével, ahová most boldogan és elnémultan visszatérek” (130); „A teljességnek olyan élményében részesülsz, aminek ezen a nyomorult árnyékvilágon legfeljebb a vallási vagy a szerelmi elragadtatottság lehet a hasonlata. És a nőknek valószínűleg a szülés. Bátorabb nők elmondják, hogy szülés közben összecúszik öröm és fájdalom, amitől kozmikus nagy erotikus kaland lesz belőle” (200); „Anyám megszülte a testet, én megszülettem a halálomat” (216); „Halálom lesz a születésem” (224); „Az anyám méhéből átbillentem a szülőcsatornába, s ezzel vége lett az őállapotnak, amelyhez a halál pillanatában visszatér-

*

A horvát irodalom és a betegség feldolgozásának viszonya kissé másképp alakult, különösen az utolsó balkáni háború után mind a mai napig. T. Vuković a *Bolest kao metafora: tuberkuloza, alkoholizam i ludilo u hrvatskoj književnosti fin de sièclea* ('A betegség mint metafora: tuberkulózis, alkoholizmus és őrültség a fin de siècle horvát irodalmában') – mint a horvát kultúra és történelem és/vagy politika esetében meglehetősen sokszor – történelmi, társadalmi, gazdasági okokra vezeti vissza a sokakat érintő fizikális, mentális-fizikális és mentális betegségeket. A fertőző, fertőző-individuális és individuális betegségeket mint a modernizációval együtt járó, s annak metaforájává váló jelenségeket értelmezi. Példaként most csak a kor három tuberkulózisregényéről: Vjenceslav Novak a *Posljedni Stipančići* ('Az utolsó Stipančićok'), amelyben a tuberkulózist több szinten lehet értelmezni, mindenekelőtt mint az erősen hanyatló és elpazarolt energia metaforáját, a vitalitás elvesztését s mint a társadalom egy rétege hanyatlásának szinekdochéját. Janko Leskovar *Katastrofa* ('Katasztrófa') című novellájában a tuberkulózis a mérgező társadalmi viszonyok következménye, a beteg test a munkában társadalmilag elhasználódott. Janko Polić Kamov *Isušena kaljuža* ('Kiszáradt pocsolya') című regényében a tuberkulózist a társadalmon kívülállóság különféle formáival köti össze, amely így az individualizmus védjegye lesz (lásd Vuković 2018).

A kortárs horvát irodalomban még harminc év elteltével is – igaz, egyre inkább a háttérben, ám ez egyúttal arra is utal, hogy fennmaradó okként – ott kísért a balkáni háború, illetve annak következménye. A magyar és horvát kortárs betegségirodalomban közösnek mondható, hogy többségük a fizikai betegséggel és annak leginkább individuális, illetve szociális vetületével foglalkozik,²⁵ aminek következtében egy olyan bűvös kört kapunk, amelyből nincsen vagy csak nagy nehézségek árán, leginkább „improduktív” módon, például öngyilkosságon keresztül van kilépés,²⁶ mivel a társadalom betegsége szinte mindig

► tem” (274); „nehéz volt komolyan venni a dolgok reális létét, ha egyszer ismerni véltem a valóságukat” (282). (Az idézetek után a könyvbéli [Nádas, 2004] oldalszámuk található.)

²⁵ Ezen írások döntő többsége szerint a beteg ember nem *ab ovo* beteg.

²⁶ Lásd például Kristian Novak magyarul is olvasható *Črna mati zemlja* (*Anyaföldnek nehéz sara*) és Slađana Bukovac *Rod avetnjaka* című regényeit, amely utóbbi cím fordítása a *rod* szójátékát („grammatikai nem”, illetve „rokon” jelentésekkel) kikerülve lett *Szellemajom: Egy pszichiáter viszontagságai*. Magyar részről a társadalom és magánélet szerencsétlen – ám nem kivételes és egyedi – összjátékából következik Milbacher Róbert első magyar bűnregényrekonstrukciójában (*Léleknyavalyák*) Czakó Zsigmond drámaíró öngyilkossága.

rátelepszik az egyénre, amelynek utolsó előtti stádiuma az individuuum fizikai vagy mentális betegsége, végső stádiuma a halál.

A horvát és magyar szövegekben közös, hogy nagyobb részük auto-, de legalábbis homodiegetikus, aminek következménye, hogy az olvasót mintegy belekényszeríti az állásfoglalásba, azaz végső soron nem hagy alternatívát: a narrátor számára az ilyen személyes esetekben a dolgok ellentmondást nem tűrően úgy történtek meg és olyanok, ahogyan és amilyenek a szövegben. Frege gondolatmenete szerint a fiktív szövegek se nem igazak, se nem hamisak, Flaubert *Bovaryné*jára hivatkozva mondja, hogy nincs értelme kérdőre vonni a szerzőt, hogy igazat mond-e vagy sem, amikor Emma Bovary megmérgezi magát. Flaubert könyve előtt ugyanis nem volt Emmának se világa, se élete, se halála, s így nincsen alapunk vele kapcsolatban igazságértéket keresnünk. Esetünkben ez annyival bonyolultabb, hogy a szövegek szereplőiről legtöbbször tudni, hogy a róluk leírtak legalább alapjaiban igazak-e vagy hamisak. De még ha hamisnak is tartjuk őket, áttételesen hinnünk kell nekik, mert a szerző mindent megtesz annak érdekében – még esetleges ironiájuk, önironiájuk mellett vagy ellenére is –, hogy igaznak tartsuk őket. Ha a szerzői intenció szerint „Bovaryné én vagyok”, azaz Flaubert – a betegségem az enyém. Amennyiben nem egyes szám első személyű az elbeszélés, a horvát háborús regények analógiájára a szerző szemtanúként jelenik meg, s miért ne írná az igazat, s nemcsak a valódit, legfeljebb – a Wittgensteini privátnyelvhez hasonlóan – az olvasótól eltérően percipiálja a külvilágot, vagy más emocionális vagy intellektuális válaszai vannak a leírtakkal kapcsolatban.

Míg a magyar betegségtematizáló szövegek autoreferenciálisak, de legalábbis deiktikus referenciával rendelkeznek,²⁷ a horvát betegségirodalom és betegségtematizáló irodalom mátrixa a magyarénál bonyolultabb, kevertebb. Legegyszerűbben talán a hálózatelmélet segítségével lehetne egyfajta taxonómiát felállítani, de jelen esetben ez túl sokat nem mondana a művek tematikailag, attitűdbeliségében, nyelvi-stilisztikailag, sőt strukturálisan is szétbogozhatatlan mixtúrája miatt. Külön irodalma van a jugoszláv korszaknak, ezen belül az egyértelműen csak horvát műveknek, a szinte hermetikusan elzárt egyéni, a mikro- (elsősorban hospitalizációs) és a tág makrotársadalmi kontextusba helyezett írásoknak. Míg a magyar szövegekben a kórháznak teleologikus szerepe van, a horvát írások institualizációja az individuális betegséget

---

²⁷ Az olvasó számára ez a szerző életrajzából adódó külső megerősítést jelent, még Danyi *A rózsákról* című regénye esetében sem lehetünk egyértelműen biztosak, hogy a valóság és legalább a regény szüzisége nem fedik egymást.

hangsúlyosan a társadalom felelőssége felé mozdítja el.²⁸ S ráadásul mindenképpen figyelembe kell venni a szerzők nemi identitását; más a férfi s más a női szerzők attitűdje, még akkor is, ha *ad absurdum*, de tematikailag szó szerint azonos²⁹ művekről lenne szó. Betegségtematizáló irodalmuk – a magyaréhoz képest legalábbis – valahol és valahogy mindig kicsusszan bármilyen „taxonómiából”. A horvát betegségirodalomban és betegségtematizáló irodalomban – mint általában is a horvát irodalom egészében³⁰ – töréssel szembesülünk a múlt század kilencvenes éveitől – kisebb-nagyobb attitűdbeli módosulásokkal – gyakorlatilag a mai napig. A balkáni háborúig az úgynevezett horvát moderntől kezdve a magyarnál, különösen a szocializmus ideje alatt, jóval organikusabb és organikusabban változó horvát irodalom, amely mintegy együtt mozgott – természetesen némi megkerülhetetlen közép-európai attitűddel – a nyugat-európai irodalommal,³¹ mintegy kényszerpályára szorult. A „nem lehet arról írni, amit nem tudunk legalább elképzelni” elve magától értetődően szűkült le az úgynevezett *ratno pismo*ra (‘háborús irodalom’), illetve ezek alműfajaira,

²⁸ E kettő hasonló működési mechanizmusáról D. Drndić *Belladonnájában* egy pszichiáter a következőképpen vélekedik: „[a]z ilyen intézményekben a pácienseket megfosztják a jövőtől, az emberek a jelen nélkül ténferegnek, elorozva tőlük a döntés és lázadás lehetőségét, folyamatosan mások kedvének, direktíváinak és visszavonhatatlan parancsainak vannak kiszolgáltatva” (Drndić 2012, 40).

²⁹ Ennek (kultúr)történeti oka van: a volt Jugoszláviában szinte a kezdetektől fogva igen erőteljes az úgynevezett *žensko pismo*, amihez magyarra átültetve a nem teljesen az eredeti fogalmat takaró „női irodalom” terminusa áll a legközelebb.

³⁰ Az irodalom áttételesen fontosabb szerepet játszik a horvát kultúrában, mint a magyarban: ennek oka nem a nagyobb olvasottságban van, nem belső, nem az irodalom feltétlen szeretetében keresendő, hanem a külső tényezőkben. A nyelv – mint az irodalom eszköze is – igen fontos szerepet kap a horvát irodalomban (a Stilisztika mint egyetemi tantárgy minden horvátországi bölcsészkaron hangsúlyosan jelen van); az úgynevezett – sokszor túlzásba vitt – kroatizáció elsősorban a szerb nyelvtől való különbözőséget hivatott hangsúlyozni. Tehát az irodalomra való figyelés mindenekelőtt speciális – mert országon (egyazon volt föderatív nemzeti köztársaságokon belül) – társadalmi, politikai és történelmi okokra vezethető vissza. Csak az összehasonlítás kedvéért: a magyar nyelv fennmaradásának érdekében a Trianon utáni időkben a kisebbségeknek kellett tevékenyen fellépnie a magyar nyelv megőrzése érdekében.

³¹ Lásd fentebb T. Vuković elemzését. Ehhez a poétikához tartozik még V. Desnica *Proljeća Ivana Galeba* (‘Ivan Galeb tavaszai’, 1957) című regénye, Z. Majdak *Bolest* (‘Betegség’, 1968) és S. Drakulić *Hologram straha* című művei is. A legkisebb törés a jelen dolgozatban vizsgált szerzők közül Damir Milošnál tapasztalható a nyelv és az irodalom szimbiózisának és nyelvi meghatározottságának elgondolása miatt: Miloš nyelve – a maga konzekvensen heterogén, illetve az állandóan változó regisztereiben – homogén: nézete szerint a grammatika nem előírja az a módot, amelyen valamit elbeszél az író, hanem alakítja a tartalmat, s így feltételezhetően egy másfajta grammatika az eddig ismeretlen tartalmak leírására biztosít lehetőséget.

mint például a dokumentaritásra, a szemtanúságra s a külön irodalomtudományi kategóriaként használatos *žensko ratno pismo*ra (‘női háborús irodalom’). Ahogy Magyarországon a múlt század ötvenes éveitől a kilencvenesekig az irodalom túlnyomórészt politikai okokból mozgott kényszerpályán, a horvát irodalomban a háború jelentette a politikából s idővel a történelemből adódó kényszerszertörésvonalat. A betegségirodalom és a betegségtematizáló irodalom – mintegy a háborús irodalom analógiájára és hatására – szintén különbözik a magyartól.

Slavenka Drakulić – akinek a *Balkán-expressz* című könyve volt az első magyarul is olvasható háborút tematizáló könyv – *Hologram straha* (‘A félelem hologramja’, 1987), D. Drndić *Belladonna* (2012), I. Vrkljan biográfiai *Naše ljubavi, naše bolesti* (‘Szerelmeink, betegségeink’, 2004) című betegségprózái közül talán a legtágasabb kontextussal Vrkljan könyvében találkozunk, mivel a *Szerelmeink, betegségeink*ről kétpólusossága miatt nem mondható el, hogy kizárólag a betegségirodalomhoz tartozik. Vrkljan majdhogynem egalizálja és összeköti az élet jelenségeit, a címben szereplő fogalmak egyforma erővel vannak jelen a reflexív és polifón prózában, amelyben a szerelemnek-szeretetnek és a betegségnek nemcsak a fizikális, de a szellemi-mentális oldala is egyforma súllyal jelenik meg, s a mérleg nyelve, ha valamerre, inkább a pozitív tartomány felé billen, miközben a kettő szorosán egymásra utalt. A fentebbi három regényt a horvát szakirodalom posztklasszikus narrációval jelöli, amelynek lényege, hogy az elbeszélés szövegére és annak kontextusára egyaránt koncentrálnak. Az etikai alapozottságú kontextusban fontos szerepet kapnak mind az identitás kérdései, mind pedig az orvostudomány elméletei és fogalmai, illetve ezek különböző előjelű koegzisztenciái.

Vladan Desnica biográfiai-pszichológiai-egzisztencialista *Proljeća Ivana Galeba – Igre proljeća i smrti* (‘Tavaszkok és halálok játéka’) alcímű, valamint D. Miloš *Nabukodonozor* (1995) című regényét a betegség, illetve a kórházi gyógyulás állandó jelenléte mellett összeköti a tág kontextus, amely Desnicánál a főhős életére való visszaemlékezése³² indukálta „végső dolgokon” való elmélkedésével, Milošnál az identitás nyomába eredő onirikus nyomozáson keresztül jelenik meg kórházi, álombeli, eldönthetetlenül imaginatív

---

³² Ebben hasonlít s egyben ebben is tér el Vrkljan könyvétől: Vrkljan szövege lágy, gondolatai megmaradnak a konkrét emlékek felidézése általában szintén konkrét gondolatok mentális mezején, s mindez fabulálással párosul, míg Desnica *Ivan Galeb*...-jában a kontúros emlékképek indukálta s az azoktól sokszor elszakadó, másik, általánosabb szintre vezető elmélkedései adják a fragmentált, lényegében fabula nélküli narrációt.

és egyben reális retrospekciója és a kórházon kívüli gyógyulása ideje alatt. V. Kuzmanović *Zapisi o vlastitom umiranju* ('Feljegyzések saját haldoklásomról', 1979), I. Bodrožić *Sinovi, kćeri* (2011 – *Fiaiink, lányaink*, 2024) és S. Bukovac *Rod avetnjaka* (2008 – *Szellemajom: Egy pszichiáter viszontagságai*, 2010)³³ részben kórházban játszódik, E. Popović a *Kako sam brojio ružičaste robote* (2021 – 'Hogyan számoltam a rózsaszín robotokat') regénye a szerző kórházi ébredésével kezdődik, B. Škifić a mindvégig kórházban játszódó,³⁴ a kórházi létre humorral tekintő *Pisma iz Vinogradske* (2022 – 'Vinogradska utcai levelek') című regényében,³⁵ D. Karakaš *Okretetište* (2021 – körülbelül: 'Fordulópont'), I. Prtenjača *Sine, idemo kući* (2021 – 'Hazamegyünk, fiam') című regényeiben, valamint S. Drakulić *A félelem hologramja* című autofikcionális regényében is fontos szerepet kap a kórház. A horvát betegségek könyvek többsége – valószínűleg S. Bukovac tud a legtöbbet átadni a kortárs horvát írók közül a nagy- és kisbetűs betegségekről – homo- vagy autodiegetikus, azaz inkluzív, személyes, az intimitást nyilvánosságra hozó narrációkat alkalmaznak.³⁶

³³ Az eredeti cím szójátékot tartalmaz: 'A koboldmakik neme'/'A koboldmaki rokona'. A koboldmakik átmeneti helyet foglalnak el a félmajmok és a majmok között, nagyon jól és távolra tudnak ugrani, éjszakai életmódot folytatnak. A regény magyarul – a nem túlságosan szerencsés – *Szellemajom: Egy pszichiáter viszontagságai* (2010) címen jelent meg, amely a talán eddigi legjobb és legkomplexebb horvát (részben) háborús regény intenciójának csak egy elenyészően kis szeletére utal.

³⁴ A „játszódik” szó fontos szerepet kap: a szerbhorvát/horvátszerb, szerb és horvát irodalom túlnyomó többsége fabulál; a horvát irodalomban legszembetűnőbb kivétel ez alól Damir Miloš és Milorad Stojić, valamint Edo Popović „klasszicizálódása” előtti írásai.

³⁵ Hasonló alapállásról tanúskodik Marko Babić 2024-es bestsellere, a *Putovanje zvano igra* (2024, 'Az utazás neve játék'), azzal a nem kis különbséggel, hogy betegségének súlyosságát anekdotákkal, nemegyszer erőltetetten humoros visszaemlékezésekkel próbálja ellensúlyozni, s így jut el az optimista, gyógyulásának történetét leíró naplóformában megírt regény végére. Škifić regényének autentikus, az éppen aktuális helyzetekből fakadó finom humorával kapcsolatban minden kritika megalapozottan az őszinteséget, a természetességet emeli ki.

³⁶ Bukovac korai, allegorikus *Stajska bolest* (2016 – 'Istálló-betegség') és *Szellemajom...* című regényeinek, valamint az *Odstraniti životinju* (2020 – 'Elkülöníteni/Kiközösíteni/Eltávolítani az állatot') novelláskötete elenyésző számú novellájának, Slavenka Drakulić Frida Kahlo életét és fizikai, valamint mentális szenvedéseit feldolgozó fikciós biográfiai (*Frida ili o boli*, 2007 – *Frida avagy a fájdalomról*, 2012), valamint Tatjana Gromača *Bolest svijeta* (2016 – 'A világ betegsége' – lényegében: 'Weltschmerz') című regényeinek kivételével. Bukovac írásaiban a B/betegségnek többféle, egymással összefüggő olvasata van: szó szerinti, metaforikus, társadalmi, globalizáló és egyúttal individualizáló. Az allegorizálást a már említett, korai *Stajska bolest*en kívül – amely regényben maguk a szereplők is allegóriák: *Pravednik* ('Ártatlan/Jóakarató/Tisztességes/Törvénytisztelő'), *Profesor* ('Tanár'), *Izvestitelj* ('Tudósító') – szerencsésen elkerüli.

Élő, még Jugoszlávia korabeli örökség, hogy a női szerzők irodalmához az elméletírás még ma is legtöbbször külön kategóriaként viszonyul.³⁷ A vizsgált írások mennyiségét³⁸ tekintve a horvát irodalom kiegyensúlyozottabb szerzői genderképet mutat, ami szociológiai nézőpontból akár egy egészségesebb társadalom képével is szolgálhatna – ám a jelen dolgozat vizsgálatának tárgyát képező írások alapján nem ezt teszi. A kortárs magyar betegségtematizáló irodalmat túlnyomó többségében férfi szerzők művei adják, a horváté nagyjából kiegyensúlyozott a szerzők nemét illetően. A női irodalom hagyományosan a testtel, tehát jelen vizsgálati keretek közt magával a betegséggel foglalkozik, míg a férfi szerzők műveiben a betegség az egésznek „csak” egy, bár determináló része. Ahogy D. Drndić fogalmazza meg inkább csak a felszíni különbséget a férfi és a női szerző látás- és írásmódja között a *Belladonna* című regényében az individuum és a társadalom betegségének szoros szimbiózisáról, amelyben az individuális betegséget, illetve betegségre való hajlamot egyértelműen az aktuális horvát társadalom kissé túldimenzionált hamisságának, autokratikus látszatedemokráciájának és inerciájának számlájára írva: „Andreas Ban [...] egyre többet ír a testről, a testről mint földrajzi térképről, a testről, amely emlékezik, a testről, amely büntet, a kövér testről, a sovány testről, a puhány testről, a testről, amely szeret, a test kultuszáról, a test tisztaságáról, a testről és kibocsátott jeleiről, a testről, amely irányít, meghatároz és parancsol, a testről, amely lázad. [...] A testről legtöbbször a nők írnak, nemcsak arról, hogy van testük, hanem, hogy *ők maguk egyenlők a testükkel*”³⁹ (Drndić 2012, 30). Drndić témához való attitűdje a későbbiekben talán még jobban szigorodik; változik, de társadalom-, politika-, történelemszemléleti kritikája továbbra is központi helyet foglal

---

³⁷ Lásd Dubravka Oraić Tolić, Andrea Zlata, Helena Sablić Tomić, Dunja Detoni Dujmić stb. írásait. Nem csak a női szerzők használják külön kategóriaként a *žensko pismo* fogalmát saját műveikre: általánosan használatos irodalomtudományi terminológia. Ezt a fajta „elkülönítést” a magyar irodalom – annak ellenére, hogy legkésőbb a 2000-es évek tájékától a női szerzők írásainak eddig soha nem látott konjunktúráját éljük – sokkal kevésbé tartja fontosnak.

³⁸ Igyekeztem mind a magyar, mind pedig a horvát részről az összes, de legalábbis a fontosabb, betegséggel valamilyen módon foglalkozó kortárs írást minimum megemlíteni és elhelyezni a dolgozat tematikus irodalmi mátrixába.

³⁹ A legújabb művek közül kiváló példa erre S. Drakulić már említett *O čemu ne govorimo* című novelláskötete, amelyben a betegséget és öregedést tematizáló elbeszéléseit kivétel nélkül a test, a test egyre gyengébb funkcionálása és az ezzel párhuzamosan erősödő betegségek irányítják: „[v]alami érthetetlen dolog kezdődött el velem történni, valami teljesen testi, ami emiatt kívülről rekedt az ellenőrzés lehetőségén” (Drakulić 2024, 39). „Nem létezik semmi a testi érzéseken kívül” (Drakulić 2024a, 89).

el műveiben.⁴⁰ Tovább bonyolítja a képet, hogy a régebbi – háború előtti – betegségtematizáló irodalom (mindenekelőtt Majdak, Kuzmanović, Drakulić) attitűdje némileg Drndićéhez hasonló: mindhárman egyértelműen a betegségre és annak következményeire, a beteg reakcióira koncentrálnak. Majdak neutrálisan, reálisan, lebegtetett állásfoglalással, Kuzmanović – „szüzséisztikusan” Esterházy, Eörsi, vagy részben Babić műveihez hasonlóan saját halálához vezető útját dokumentálja többnyire ridegen a fabulában. Majdak kívül marad a történeten, „voyeur”, az eseményeket kísérő nem mindentudó szerző, aki férfi léte-re egy nő betegségét dolgozza fel könyvében,⁴¹ Drakulić pedig, ha van ilyen, tipikusan női szempontból beszél el – test, női lét, sok intimitás, belső *pro* és *kontra* monológok – dialíziseinek és műtétének történetét. Majdak regénye Milošéval és érintőlegesen Prtenjačaéval együtt tranzíciós állapotot tükröznek a betegség, az egyén és a társadalom hármásának viszonya szempontjából. Karakaš individuális F/fordulópontja a betegségtematizáló írásokban szinte kivétel nélkül a háború.⁴² A háború, illetve a háború utáni tisztázatlan, tranzíciós és a mára megszilárdulni látszó társadalmi viszonyok. Az individuális betegségek megjelenése a horvát irodalomban mintha egyenes arányban lennének a nagy részben a háború okozta társadalmi és politikai következményekkel.

*

A magyar és horvát betegségtematizáló irodalomban közös, hogy a férfi szerzők mintha kevésbé koncentrálnának a betegség közvetlen testi vonatkozásaira, mintha a betegségük és saját maguk mintegy „véletlen” találkozásáról és e találkozás okainak kutatásáról számolnának be: írásaik így introvertáltabbak lesznek, míg a női szerzők esetében kevés kivétellel a test mint a betegség hordozója és bárki számára érzékelhető vehikuluma a hangsúlyos, ami írásaikat inkább extrovertálttá teszi. Ennek egyik oka az lehet, hogy a

⁴⁰ Így például a *Belladonna* „folytatásában”, az *EEG* (2016) című regényben is, amelyben mint ahogy eddig, teljes magabiztossággal közli az olvasóval saját igazába vetett hitének megkérdőjelezhetetlenségét, ami által művei többségének – messze nem csak irodalmi értelemben vett – maszkulin volta domborodik ki.

⁴¹ Általánosítva: a regényben személynevek nincsenek, rokoni kapcsolatok megnevezésének segítségével igazít el a szerző a ki kicsoda kérdésében.

⁴² A tranzíciós állapot megragadása a múlt század kilencvenes éveinek drámairodalmában – a műfajból fakadóan – erőteljesebben, „drámaiban”, naturalisztikusabban történik. Lásd például F. Šovagovićnak, T. Zajecnek, E. Bošnjaknak, D. Špišićnek, I. Sajkónak, M. Matišićnek, T. Štivičićnek és B. Senkernek a múlt századforduló környékén keletkezett drámaiban.

magyar betegségtematizáló irodalom megmarad az individualitáson belül, míg a horvát kilép abból, az egész társadalom fontos szerepet kap az egyén betegségének kialakulásában. Ebből a szempontból közelebb van a dolgozat elején hivatkozott betegségirodalomhoz a magyarénál – de az intim attitűd mégis a betegségtematizáló irodalmon belül tartja ezeket a műveket.

Az egyes szerzők szintjén majdhogynem ellentétes tendencia jellemzi a két irodalmat: a magyar szerzők irodalomhoz való attitűdje a betegséget tematizáló irodalom esetében sem változik, jellemző poétikájuk talán még karakterisztikusabb lesz, míg a legtöbb horvát szerző írásaiban az erőteljes társadalmi irányultságú attitűd mellett egyfajta bizonytalan poétika érhető tetten, útkeresés, valószínűleg annak reményében, hogy az épp aktuális helyzet nem állandósul – aminek ellentmondani látszik annak immár három évtizedes hol tagadhatatlan, hol a háttérben munkálkodó jelenléte.⁴³ Ugyanakkor van egy másik erős műfaji kapcsolódási pontja is: nagyon szorosan összefonódik a horvát irodalomban folyamatosan jelen lévő, s az utóbbi időben egyre nagyobb számban megjelenő krimi műfajával, amelynek döntő többségében szintén észrevehetően erősödik a társadalomkritika.⁴⁴ Nem újdonság ez: a társadalom, az individuális és a fertőző betegségek a bűn és bűnhődés tükrében a kezdetektől fogva ismert a kultúrában. Az Ószövetség szerint életrendünk minden zavarának gyökere Istennel való közösségünk megromlása;⁴⁵ a betegség az Istentől való eltávolodás büntetése,⁴⁶ bár Isten oltalmazni is tud a betegségtől.⁴⁷ Különösen a Zsoltárok

---

⁴³ Van, aki a megszokottnál is agresszívabb, támadóbb lesz (D. Drndić), van, akinél a szenvedélyes attitűd, a rideg poétika személyesebbé válik (D. Karakašić, van, aki éppen ekkor talál rá önmagára, saját hangjára, „fenntartható” poétikájára (S. Bukovac), E. Popovićot egyértelműen a krimi műfaja felé irányítja, Z. Majdakból „generációs” író lesz (lásd például: *Kužiš stari moj, Stari dečki, Frajerski nokturno*), Drakulić még határozottabban a társadalomkritika felé fordul (az *O čemu ne govorim*ban szinte teljes mértékben visszatér az indulására jellemző tárcanovella műfajához).

⁴⁴ Mint például E. Popović: *Poglavnikov pudl* (2016), I. Bodrožić: *Rupa* (2016), *Hrvatski pasijans* (2024); R. Jarak: *Doći će jednom klizati* (2019), G. Gerovac: *Satanaelovo evanđele* (2023), N. Stipanić: *Odlično je baviti se kriminalom* (2008), *Stvarno je odlično baviti se kriminalom* (2015); R. Nežirović: *Svećenik i demoni* (2023) stb. című könyvei, de a társadalom fontos szerepe „nyomokban” már megjelenik az egyébként tiszta műfajú krimiket író P. Pavličić – többek közt – *Dobri duh Zagreba* (1976 – *Zágráb őrangyala*) című elbeszélésében is. A társadalom és a bűnözés kapcsolatát feldolgozó irodalomnak külön könyvsorozata is van Balkan noir címmel.

⁴⁵ Vö. 1Móz 3

⁴⁶ 5Móz 28,58–61; Ézs 1,5; Jer 10,19; 2Krón 21,12–19

⁴⁷ 2Móz 15,26; 23,25; 5Móz 7,15

könyvében hangsúlyozott a bűn és betegség közötti szoros összefüggés,⁴⁸ de jelen van az újszövetségi Jelenések könyvében is. Az ószövetségi tíz csapásban és az újszövetségi Jelenések könyvének hét csapásában kiemelkedően fontos szerepet kap: dögvész az állatok közt, az elpusztult békák által terjesztett fertőző betegségek az elszaporodó legyek közvetítésével a haszonállatok között is elterjedtek, s ezek – például a lépfene – az emberekre is átterjedtek. A Jelenések könyvében: „[e]lméne azért az első, és kitölté az ő poharát a földre; és támada gonosz és ártalmas fekély azokon az embereken, akiken vala a fenevad bélyege, és akik imádják vala annak képét”.⁴⁹ Dante *Isteni színjátékában* egyedül a „Pokol” 29. és 30. énekében a hamisítók bugyrában – vagy a kommentárok szerint a „betegség völgyében” – bűnhődő hamisítótakat sújtja a szerző még betegségekkel is (lepra, rüh, veszettség). Az újabb irodalomban hivatkozhatunk F. Kafkára, B. Schulzra, G. García Márquezre stb., de visszatérve a magyar betegségtematizáló irodalomhoz, legparadigmatikusabban Karinthy korábban idézett betegség–bűnösség–börtön hármásában érhető tetten – de ez már egy újabb történet lenne.

Irodalom

- Danyi Zoltán. 2021. *A rózsákról*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Devecseri Gábor. 1977. A hasfelmetszés előnyei. In *A meztelen istennő és a vak jövőendőmondó*. Budapest: Magvető. PIM-DIA – EPUB Reader (2024. dec. 30.)
- Devecseri Gábor. 1977a. Beszélgetés a kórházban Eörsi Istvánnal és Vezér Erzsébettel. In *A meztelen istennő és a vak jövőendőmondó*. Budapest: Magvető. PIM-DIA – EPUB Reader (2024. dec. 30.)
- Devecseri Gábor. 1977b. Elégia. In *A meztelen istennő és a vak jövőendőmondó*. Budapest: Magvető. PIM-DIA – EPUB Reader (2024. dec. 30.)
- Drakulić, Slavenka. 2024. Snijeg, tako divno mekan. In *O čemu ne govorimo*. 35–44. Zagreb: Fraktura.
- Drakulić, Slavenka. 2024a. Ljetni razgovor, ljetnja šutnja. In *O čemu ne govorimo*. 83–90. Zagreb: Fraktura.
- Drndić, Daša. 2012. *Belladonna*. Zagreb: Fraktura.
- Eörsi István. 2023. Végjáték. In Eörsi István: *Végjáték* – Kőrössy P. József: *Naplóromok*. 9–76. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Esterházy Péter. 2016. *Hasnyálmirigynapló*. Budapest: Magvető.

⁴⁸ Zsolt 6,2–3; 32,1–5; 38,3–19; 39,12; 41,5; 69,6; 103,3; 107,17 stb.

⁴⁹ Jel 16,2

- Grecsó Krisztián. 2022. Egy raklapnyi leborult Dragomán. In *Valami népi*. 190–205. Budapest: Magvető.
- Karafiáth Orsolya. 2021. *Egymás könyve*. Budapest: Scolar Kiadó.
- Karinthy Frigyes. 1977. Utazás a koponyám körül. In *Mennyei riport – Utazás a koponyám körül*. 267–479. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Karinthy Frigyes. [1996] Pékmester. In *Betegek és bolondok*, szerk. Hunyadi Csaba. KARINTHY FRIGYES: BETEGEK ÉS BOLONDOK (2024. dec. 29.)
- Karinthy Frigyes. [1996a] Tébolyda. In *Betegek és bolondok*, szerk. Hunyadi Csaba. KARINTHY FRIGYES: BETEGEK ÉS BOLONDOK (2024. dec. 29.)
- Keresztury Tibor. 2021. *Hűlt helyem*. Budapest: Magvető.
- Magyar Katolikus Lexikon*. 1980–2013. <https://lexikon.katolikus.hu/P/pietizmus.html> (2024. dec. 29.)
- Nádas Péter. 2004. *Saját halál*. Pécs: Jelenkor Kiadó.
- Oligodendroglioma. [www. https://www.mypathologyreport.ca/hu/diagnosis-library/oligodendroglioma](http://www.mypathologyreport.ca/hu/diagnosis-library/oligodendroglioma) (2024. dec. 29.)
- Oravecz Imre. 2024. *Alkonynapló*. Budapest: Magvető.
- Parti Nagy Lajos. 2017. *Létbüfé*. Budapest: Magvető.
- Stojević, Milorad. 2004. *Krv i poljupci*. Zagreb: V. B. Z.
- Szilasi László. 2018. *Luther kutyái*. Budapest: Magvető.
- Szív Ernő. 2017. A Legionella-füzet. In *Az irodalom ellenségei*. 271–346. Budapest: Magvető.
- Velikić, Dragan. 2009. *Orosz ablak*. Ford. Bognár Antal. Budapest: Geopen.
- Vuković, Tvrtko. 2018. *Bolest kao metafora: tuberkuloza, alkoholizam i ludilo u hrvatskoj književnosti fin de sièclea*. <https://zagrebacka-slavistica-skola.com/article.php?id=2498&naslov=tvrtko-vukovic-bolest-kao-metafora-tuberkuloza-alkoholizam-i-ludilo-u-hrvatskoj-knjizevnosti-fin-de-siclea> (2024. dec. 30.)
- Vuković Rujnić, Milana szerk. 2003. *Pisci o pisanju*. Zagreb: Vuković & Rujnić.

„I’M SICK. THERE IS NO DOUBT ABOUT IT“
*On the phenomenon of the illness in contemporary Hungarian
and Croatian literature*

The paper examines the characteristics of contemporary Hungarian and Croatian literature on the subject of illness, based on concrete examples, in the light of the so-called literature about illness and the literature that thematizing illness. The most important difference between the two is that in Hungarian literature the individual is connected to himself or herself, or occasionally to other individuals, while in

Croatian literature the illness of individuals is closely intertwined with the given state of society.

Keywords: literature about illness, illness-thematizing literature, contemporary Hungarian and Croatian literature

„BOLESTAN SAM. NEMA SUMNJE”

O fenomenima bolesti u savremenoj mađarskoj i hrvatskoj književnosti

Autor rada se na konkretnim primerima bavi karakteristikama savremene mađarske i hrvatske književnosti o bolesti, u svetlu tzv. književnosti koja tematizuje bolest. Prema autorovom mišljenju najvažnija razlika je u tome što je u mađarskoj književnosti bolestan pojedinac upućen na sebe, a povremeno i na druge pojedince, dok je u hrvatskoj književnosti bolest pojedinca usko povezana sa aktuelnim stanjem društva.

Cljučne reči: književnost o bolesti, književnost koja tematizuje bolest, savremena mađarska i hrvatska književnost

A kézirat beérkezésének időpontja: 2025. jan. 29.

Közlésre elfogadva: 2025. ápr. 23.